

Κυρίες, δεσποινίδες και κύριοι καλησπέρα σας  
Ευχαριστώ τον ΟΜΙΛΟ ΝΤΟΠΙΩΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ και ΠΕΡΙΧΩΡΩΝ  
για την τιμητική πρόσκλησή του να είμαι ο ομιλητής της σημερινής εκδήλωσης  
μνήμης και τιμής για εκείνους που αγωνίσθηκαν και θυσιάσθηκαν για να ζούμε  
σήμερα με τον τρόπο που εμείς ελεύθερα επιλέγουμε.

Το θέμα λοιπόν που θα σας αναπτύξω είναι:

### ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΙ Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΓΙΛΑ

Μετά τη δημιουργία του πρώτου Ελληνικού κράτους, στην παλιά  
Ελλάδα, η Μακεδονία εκτός από τον κύριο Αγώνα για την αποτίναξη του  
τουρκικού ζυγού, είχε να αντιμετωπίσει και τις διεκδικήσεις εδαφών της από  
τον Βουλγαρικό επεκτατισμό.

Από το 1870 με την ίδρυση της Εξαρχίας το σχετικό φιρμάνι, προέβλεπε  
την επέκταση της δικαιοδοσίας του Βουλγάρου Έξαρχου σε περιοχές της  
Οθωμανικής επικράτειας, όπου τα 2/3 του πληθυσμού θεωρούνταν  
Βούλγαροι. Αυτή ήταν η πιο επίμαχη διάταξη, που επειδή κανόνιζε το ζήτημα  
δημιουργούσε και υποδαύλιζε την ένσταση των εθνικών ανταγωνισμών. Έτσι  
μετά το 1870 εντάθηκαν οι βουλγαρικές ενέργειες για την βίαιη προσέλευση  
των χριστιανικών πληθυσμών σε πολλές περιοχές της Μακεδονίας,  
προσπαθώντας να εγκαταστήσουν εξαρχικούς παπάδες στις εκκλησίες και  
βούλγαρους δασκάλους στα σχολεία. Η προσπάθειά τους αυτή τους έφερε σε  
ευθεία και μακροχρόνια αντιπαράθεση με το ελληνικό στοιχείο της  
Μακεδονίας για την κατοχή σχολείων και εκκλησιών. (Ε. Κωφός 1982, σ. 452  
- Βακαλόπουλος Κ. 1986, σ. 40, 66 -69)

Παράλληλα οι εδαφικές διεκδικήσεις της Βουλγαρίας είχαν  
προσδιορισθεί με τρόπο αρκετά σαφή: Ο Βίστριτσα (Αλιάκμον) αποτελούσε  
γι' αυτούς το φυσικό όριο μεταξύ Σλάβων και Ελλήνων. (Ε. Κωφός 1982, σ.  
454)

Τότε όλες οι βαλκανικές εθνότητες μιλούσαν για τα νέα σύνορα που θα  
χαράσσονταν μετά την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού.

Όμως κατά τον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877, όταν τα ρωσικά  
στρατεύματα έφθασαν έξω από τα περίχωρα της Κωνσταντινούπολης, με την  
συνθήκη του Αγίου Στεφάνου επέβαλαν στους Τούρκους τη σύναψη ειρήνης  
και την ίδρυση τεράστιου ανεξάρτητου βουλγαρικού κράτους, που θα  
περιλάμβανε και το σύνολο σχεδόν της Μακεδονίας, με εξαίρεση τη  
Χαλκιδική, τη Θεσσαλονίκη και τις επαρχίες Κοζάνης και Σερβίων. (Ε.  
Κωφός 1982, σ. 456)

Από τότε αρχίζει να μεταβάλλεται ριζικά η δομή της βουλγαρικής  
δραστηριότητας στο μακεδονικό χώρο. (Βακαλόπουλος Κ. 1986, σ. 189)

Η ελληνική αντίδραση εκδηλώθηκε με την επανάσταση του Λιτόχωρου  
και του Κολινδρού το 1878, στην οποία έλαβαν μέρος όλα τα νότια του  
Αλιάκμονα χωριά του Ρουμλουκιού, που τότε υπάγονταν στην Επισκοπή  
Κίτρους και η οποία κατεστάλη από τα τουρκικά στρατεύματα στους Αγίους  
Πάντες των Παλατιτσίων.

Ο Ελληνισμός της Μακεδονίας άρχισε να οργανώνεται, πιθανολογώντας  
μία Ελληνική στρατιωτική αναμέτρηση με την Τουρκία. (Βακαλόπουλος Κ.  
1986, σ. 87-88)

Δυστυχώς όμως η ήττα του ελληνικού στρατού από τον τουρκικό στον  
ατυχή πόλεμο του 1897 είχε διπλά αισθητό αντίκτυπο στο μακεδονικό  
πληθυσμό, αφού οι Βούλγαροι στη Μακεδονία μπορούσαν πλέον ευχερέστερα  
να πιέζουν τα πατριαρχικά χωριά να καταλαμβάνουν εκκλησίες και σχολεία,  
ώστε να δηλώνουν ότι προσχωρούν στον Εξαρχισμό. Παράλληλα άρχισαν να  
εισχωρούν στον μακεδονικό χώρο νέα βουλγαρικά ένοπλα σώματα  
κομιτατζήδων. (Ε. Κωφός 1982, σ. 465 επ.)

Οι Ευρωπαϊκές δυνάμεις πίεζαν την καταρρέουσα Οθωμανική αυτοκρατορία για μεταρρυθμίσεις υπέρ των Χριστιανών υπηκόων στα Βαλκάνια. Παράλληλα προς το τέλος του 1902 η ένσταση της δράσης των κοιμητοζήδων της VMRO ιδίως, δημιουργούσε στη Μακεδονία την εικόνα εξέγερσης. (Νοτάρης 1970, σ. 47 επ.)

Η Ελλάδα των αρχών του 1903 ήταν ένα ηττημένο, πάμπτωχο και αδύναμο κράτος, που μαστίζονταν από την μικροπολιτική. (Νοτάρης 1970, σ. 37).

Τα γεγονότα της Θεσσαλονίκης τον Απρίλιο του 1903 με τις βομβιστικές επιθέσεις των βουλγάρων κοιμητοζήδων σε γαλλικό ατμόπλοιο, κέντρα, καφενεία, τράπεζες, αποθήκες πετρελαίου, γέφυρες, χάνια και κεντρικά μέρη της Θεσσαλονίκης αναστάτωσαν την πόλη, και προκάλεσαν μεγάλη αναστάτωση και τελικά την κήρυξη του στρατιωτικού νόμου στην πόλη. Οι Βούλγαροι ήθελαν να εμφανίσουν ότι ο πληθυσμός της Θεσσαλονίκης μ' αυτές τις πράξεις «αντίστασης» κατά των Τούρκων, διαδήλωνε υπέρ της βουλγαρικής εθνικής υπόθεσης, οπότε διεκδικούσαν ευθέως την Θεσσαλονίκη. (Νοτάρης 1970, σ. 60 επ. – Ε. Κωφός 1982, σ. 471 επ.)

Το, Ιούλιο του 1903 ξέσπασε η Επανάσταση των νοτιοσλάβων Ίλιντεν (Ηλίν – Ντέν) κυρίως στο βιλαέτι του Μοναστηρίου, με επίκεντρο δράσεως το τρίγωνο Μοναστήρι – Καστοριά – Έδεσσα. Το Ηλίν – Ντέν και ιδιαίτερα η καταστροφή του Κρουσόβου στάθηκαν ο σπινθήρας που ηλέκτρισε και ξύπνησε τους Ελλαδίτες. (Νοτάρης 1970, σ. 89 - 91 – Ε. Κωφός 1982, σ. 472 - Βακαλόπουλος Κ. 1986, σ. 222 - 236)

Έως το 1903 στο βάλτο των Γιαννιτσών δρούσαν ήδη τα μικρά σώματα του καπετάν Τζόλα Περήφανου, του Θεοχάρη Κούγκα, του καπετάν Γκόνου, του Γκρέκου ή Νικοτσάρα. (Βακαλόπουλος Κ. 1986, σ. 283)

Ο Κούγκας έχτισε τότε τη θρυλική καλύβα Κούγκα, που αποτέλεσε αργότερα το σημαντικότερο οχυρό για τον αγώνα των ελληνικών σωμάτων που δρούσαν στο Βάλτο.

Η ένοπλη τροπή που πήραν τα πράγματα στη Μακεδονία μέσα στο 1903 αναστάτωσε την ελληνική κοινή γνώμη. Το ενδεχόμενο όμως ανάληψης πρωτοβουλιών από τις μεγάλες Δυνάμεις για μελλοντική ανακατανομή των διοικητικών ορίων πάνω σε ασαφείς εθνολογικές βάσεις, οδήγησε σε άρση των επιφυλάξεων των κυβερνητικών παραγόντων στην Αθήνα. Η κυβέρνηση Θεοτόκη αποφάσισε να δράσει. Απέστειλε ομάδες Ελλήνων αξιωματικών (μεταξύ των οποίων και τον Παύλο Μελά) και ένοπλα σώματα στη Μακεδονία και παράλληλα να στελεχώσει το προξενείο της Θεσσαλονίκης με τον ικανό διπλωμάτη Λάμπρο Κορομηλά. Τότε ιδρύθηκε σε συνεργασία ιδιωτών και κυβέρνησης στην Αθήνα το «Ελληνικό κοιμητοζήτο», με σκοπό την οργάνωση ένοπλου αγώνα στη Μακεδονία. (Ε. Κωφός 1982, σ. 473)

Ο Παύλος Μελάς υπήρξε ο πρώτος αρχηγός ελληνικού ανταρτικού σώματος, αλλά και ο πρώτος σπινθήρας της εκρήξεως του Μακεδονικού Αγώνα. Ο θάνατός του ηλέκτρισε τον ελληνισμό, ο οποίος κινήθηκε σύσσωμος κατά των κοιμητοζήδων. (Βακαλόπουλος Κ. 1979, σ. 44)

Μετά το θάνατο του Π. Μελά (13-10-1904) αρχίζει η αθρόα είσοδος ελληνικών ανταρτικών σωμάτων στη Μακεδονία, για την αναχαίτιση των κοιμητοζήδων. (Βακαλόπουλος Κ. 1986, σ. 276, 278)

Ο θάνατός του πέτυχε να κάνει την τύχη της Μακεδονίας, υπόθεση του κάθε Έλληνα (Ε. Κωφός 1982, σ. 474).

Τότε συνέχισε τη δράση του ο Θεοχάρης Κούγκας ως μέλος διαφόρων ελληνικών ανταρτικών σωμάτων.

Επίσης τότε δραστηριοποιήθηκε και ο οπλαρχηγός του Γιδά καπετάν Αποστόλης Ματόπουλος, ο οποίος εξελίχθηκε γρήγορα σε ονομαστό καπετάνιο, που είχε υπό τις διαταγές του ανταρτικό σώμα, μερικοί από τους οποίους ήταν οι: Αργύριος Λαγγόνας (Παλιοχώρι), Νίκος Σιάνδρης

(Κουλακιά), Κούκουλης (Μελίκη), Γ. Ντάλιας (Σίνδος), Θωμάς Τολιόπουλος (Τριχοβίστα), Γρηγόρης Μπόσκος, ψυχολόγος του από το Γκριζάλι κ. ά. Μαζί με τον γιατρό Αντωνιάδη (ή Αντωνάκη) ασκούσαν τεράστια επιρροή σ' όλο τον κάμπο, ενώ παράλληλα διατηρούσε καλές σχέσεις με τον μπέη της Καβάσιλας Χαλήλ (που είχε ελληνίδα μητέρα).

Σημαντική πνευματική φυσιογνωμία του Αγώνα των Γιδιωτών ήταν και ο ιερέας Αντώνιος Μοσχόπουλος του Φιλίππου, ο γνωστός Παπαντώνης, ο οποίος είχε αναλάβει πολλά οργανωτικά καθήκοντα του Αγώνα. Μαζί με το Τζόλα Κούγκα και το Δ. Κυριαζόπουλο ή Σχοινιώτη είχε αναλάβει την τροφοδοσία και εφοδιασμό των ανταρτικών σωμάτων του Βάλτου. Συνεργαζόταν στενά με τον κουινιάδο του Καπετάν Αποστόλη, ενώ επειδή γνώριζε τουρκικά και βουλγάρικα, διενεργούσε διάφορες συνεννοήσεις και διαπραγματεύσεις για λογαριασμό των κατοίκων και των ανταρτών.

Την άνοιξη του 1905 άρχισαν να φθάνουν στην Κεντρική Μακεδονία καινούργια σώματα (Βακαλόπουλος Κ. 1986, σ. 283)

Ζωτική περιοχή υπήρξε η ελώδης λίμνη των Γιαννιτσών, όπου σε ολόκληρη σχεδόν τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα έλαβε χώρα ένας περίεργος, όσο και σκληρός πεζοναυτικός πόλεμος για την εξασφάλιση του ελέγχου της κεντρικής Μακεδονίας. Ωστόσο συνηθέστερη μορφή επιχειρήσεων ήταν η επιδρομή σε κατοικημένους τόπους για την τιμωρία καταδοτών, τον εκφοβισμό των αντιπάλων ή την εκτέλεση στελεχών του Κομιτάτου. Και οι δύο πλευρές χρησιμοποίησαν όλα τα θεμιτά και αθέμιτα μέσα του ανορθόδοξου πολέμου. (Ε. Κωφός 1982, σ. 475, 479 – ΔΙΣ 257-264)

Το 1906 υπήρξε η αποφασιστικότερη χρονιά για την ευνοϊκή έκβαση του μακεδονικού αγώνα, καθώς άρχισε να φαίνεται πια η ελληνική υπεροχή. (Βακαλόπουλος Κ. 1986, σ. 283)

Η λίμνη των Γιαννιτσών είχε μεταβληθεί σε βάση και ορμητήριο των ελληνικών ανταρτικών σωμάτων. Νέες καλύβες και οχυρώματα κατασκευάστηκαν, ενώ οι νέοι των γύρω χωριών εκπαιδεύονταν συστηματικά και ενίσχυναν βαθμιαία τα ελληνικά σώματα. (Βακαλόπουλος Κ. 1986, σ. 285)

Στο Βάλτο των Γιαννιτσών ο αγώνας συνεχίστηκε στα 1907 με αμείωτη ένταση. Όμως οι σφοδρές ελληνοβουλγαρικές συγκρούσεις είχαν ευνοϊκό αποτέλεσμα για τα ελληνικά σώματα. (Βακαλόπουλος Κ. 1986, σ. 286)

Όμως η πυκνή ανταρτική δραστηριότητα και αντιπαράθεση επεκτάθηκε στο Μορίχοβο, την οποία από το Φεβρουάριο του 1908 αντιμετώπισαν ισχυρές τουρκικές δυνάμεις. (Ε. Κωφός 1982, σ. 476 επ. - Βακαλόπουλος Κ. 1986, σ. 287).

Τότε κλήθηκε πάλι να συνδράμει ο Θεοχάρης Κούγκας, ο οποίος σχημάτισε ομάδα από παλικάρια του Γιδά στην οποία συμμετείχαν οι Γεώργιος Οικονομόπουλος, Δημήτριος Οικονομόπουλος, Γεώργιος Κούγκας, Κων/νος Κούγκας, Θωμάς Ματόπουλος, Γρηγόρης Ματόπουλος, Παναγιώτης Γκλίτζιος, Γεώργιος Παρανομόπουλος, Αντώνιος Μπάνης, Αντώνιος Τσιτσάνας, και έλαβαν μέρος σε εκκαθαριστικές επιχειρήσεις εναντίον των Βουλγάρων στο Μορίχοβο.

Το κίνημα των Νεοτούρκων, που διαδραματίστηκε στη Θεσσαλονίκη στις αρχές Ιουλίου του 1908, σήμανε ουσιαστικά το τέλος της ένοπλης αντιπαράθεσης στη Μακεδονία, παρά τη συνεχιζόμενη όξυνση των εθνικών ανταγωνισμών και των βιαιοτήτων εκ μέρους των βουλγαρικών σωμάτων. Η χορήγηση γενικής αμνηστίας στους Έλληνες, Βουλγάρους και Σέρβους αντάρτες της Μακεδονίας κάτω από τα απατηλά κηρύγματα των Νεοτούρκων για ισονομία και ισοπολιτεία όλων των εθνικών μειονοτήτων της οθωμανικής επικράτειας έδωσαν μόνο μια προσωρινή αναβολή στην οριστική επίλυση του μακεδονικού ζητήματος. (Βακαλόπουλος Κ. 1986, σ. 287)

Τότε πολλά ένοπλα σώματα κατέβηκαν στις πλησιέστερες πόλεις όπου κατέθεσαν τα όπλα. Από τότε υπάρχουν πληθώρα φωτογραφίσεις ανταρτικών σωμάτων στη Θεσσαλονίκη. Μέσα σε μια εξοπραγματική ατμόσφαιρα ευφορίας, διαδραματίστηκαν σκηνές λαϊκού παραληρήματος, αδιανόητες ένα μόλις μήνα πριν. ( Ε. Κωφός 1982, σ. 478 επ.) Τότε λέγεται, πώς, όταν βγήκε από το Βάλτο ο Καπετάν Αποστόλης, ένα τουρκικό στρατιωτικό σώμα του παρουσίασε όπλα στα «γεφυρούδια» έξω από το Γιδά (σημερινό Κέντρο Υγείας).

Στην πραγματικότητα όμως οι Νεότουρκοι απέβλεπαν στον εκτουρκισμό των μειονοτήτων αυτών με απάνθρωπα μέσα. Στα πλαίσια αυτής της τουρκικής σοβινιστικής πολιτικής έχασαν τη ζωή τους πολλοί Έλληνες αγωνιστές του μακεδονικού αγώνα, όπως ο Γκόνος Γιώτας. (Βακαλόπουλος Κ. 1986, σ. 287)

Έτσι η τελευταία φάση των μακροχρόνιων αγώνων του μακεδονικού ελληνισμού δεν είχε ακόμη ολοκληρωθεί. Όμως, είχε γίνει κοινή συνείδηση στους υπόδουλους βαλκανικούς λαούς η επιτακτική ανάγκη για την ενιαία αντιμετώπιση του τουρκικού παράγοντα.

Εν τω μεταξύ ο Ελληνικός Στρατός είχε ανασυγκροτηθεί και είχε εξοπλισθεί κατάλληλα, ενώ μετά το Κίνημα στο Γουδί και την ανάληψη της Προϋπουργίας από τον Ελ. Βενιζέλο αναπτερώθηκε το ηθικό του. Η σερβοβουλγαρική συμμαχία του 1912, αλλά και η ελληνοβουλγαρική συνθήκη του 1912, αποτέλεσαν τη βάση για την έναρξη των βαλκανικών πολέμων. Καθώς λοιπόν το μεγαλύτερο τμήμα του βουλγαρικού στρατού κατευθυνόταν προς τη Θράκη και την Κωνσταντινούπολη, τα ελληνικά στρατεύματα πρόλαβαν να προελάσουν πρώτα στη Μακεδονία. (Βακαλόπουλος Κ. 1986, σ. 288 – Ε, Κωφός 1982, σ. 481)

Εδώ στο Ρουμλούκι ήδη, από τον Σεπτέμβριο του 1912, άρχισαν να φθάνουν τα πρώτα νέα, ότι ο Ελληνικός στρατός διέσπασε τα τότε Ελληνοτουρκικά σύνορα στη Θεσσαλία και εισερχόταν νικηφόρα στη Μακεδονία.

Μετά τη νίκη των Ελλήνων στο Σαραντάπορο (10-10-1912) το σύνολο σχεδόν των τουρκικών στρατευμάτων, που υποχωρούσαν, διακινήθηκε μέσα από τον κάμπο του Αλιάκμονα. Τις μέρες εκείνες οι δρόμοι Βέροιας - Γιδά - Γιαλαντζίκ (Ν. Χαλκηδόνα) και Κατερίνης - Νησέλι - Γιδά - Γιαλαντζίκ ήταν γεμάτοι από Τούρκους, που οπισθοχωρούσαν πίσω από τον Λουδία.

Οι Έλληνες των χωριών, που βρίσκονταν πάνω σ' αυτούς τους δρόμους, έζησαν τότε μια τελευταία ταλαιπωρία, εξ αιτίας των πεινασμένων Τούρκων στρατιωτών, οι οποίοι επιδίδονταν σε αρπαγές και βιαιοπραγίες. Τότε εγκαταλείφθηκαν πολλά απ' αυτά τα χωριά και οι φοβισμένοι κάτοικοί τους έτρεξαν να κρυφτούν στον Βάλτο ή σε άλλες απομακρυσμένες τοποθεσίες.

Έτσι και οι κάτοικοι του Γιδά, είχαν καταφύγει στον Βάλτο, έχοντας πάρει μαζί και όλα τους τα ζώα, για να μην τα βρουν οι πεινασμένοι Τούρκοι και τα σφάζουν. Οι λίγοι που έμειναν στο χωριό, δέχτηκαν βίαιες επισκέψεις πεινασμένων Τούρκων στρατιωτών, που ζητούσαν ψωμί και τρόφιμα. Όταν μάλιστα έβρισκαν φούρνο αναμμένο, έβγαζαν με τις λόγχες τα ψωμιά από μέσα και τα έτρωγαν σχεδόν άψητα.

Οι μπέηδες τσιφλικάδες της περιοχής, βλέποντας τον τουρκικό στρατό να υποχωρεί, άρχισαν κι αυτοί να εγκαταλείπουν τα κονάκια τους και να ακολουθούν τις φάλαγγες του στρατού. Έτσι «καθάρισε ο τόπος απ' την Τουρκιά», όπως έλεγαν χαρακτηριστικά. Μετά από 480 χρόνια σκλαβιάς, περίπου, ο πλούσιος κάμπος του Αλιάκμονα απαλλάχτηκε από την τουρκική κυριαρχία και οι Ρουμλουκιώτες περίμεναν επιτέλους τα "ελληνοπαίδια", για να διώξουν και τα τελευταία τμήματα του τουρκικού στρατού, που

περιπολούσαν σε κάποια σημεία του ανατολικού τμήματος αυτής της πεδιάδας.

Στις 16 Οκτωβρίου 1912, ο Ελληνικός στρατός εισήλθε στη Βέροια και στην Κατερίνη, ενώ η έβδομη (VIIη) Μεραρχία βιάδιζε από την Κατερίνη προς το Αιγίνιο. Κατά τις σχετικές διαταγές, η δεύτερη (IIη) Μεραρχία θα στάθμευε το βράδυ νοτίως της Βέροιας και την επόμενη ημέρα θα έστελνε αναγνωρίσεις μέσω της σιδηροδρομικής γραμμής προς Καψόχωρα, για να πληροφορηθεί, αν η σιδερένια γέφυρα στο Νησέλι ήταν σε καλή κατάσταση. Η τρίτη (IIIη) Μεραρχία θα στάθμευε βορειοανατολικά της Βέροιας με προφυλακές στο Μικρογούζι (Μακροχώρι) και θα έστελνε αναγνωρίσεις προς Γηδά - Σχοινά από την αμαξιτή οδό.

Τα χωριά του Ρουμλουκιού, εκτός από το Λιανοβέργι - Πλατύ, ήταν ήδη από το βράδυ της 16ης Οκτωβρίου 1912 κενά από Τούρκους στρατιώτες. Όμως, στις ευρύτερες περιοχές των χωριών του ανατολικού μισού της πεδιάδας, κυκλοφορούσαν ακόμη τουρκικές έφιππες περιπολίες, οι οποίες, μ' αυτόν τον τρόπο, δήλωναν την παρουσία του καταδιωκόμενου κατακτητή, σ' αυτό το τμήμα της πεδιάδας, στο οποίο δεν είχε εγκατασταθεί ακόμη ο ελληνικός στρατός.

Στις 17 Οκτωβρίου 1912 οι ελληνικές μεραρχίες έστειλαν ανιχνευτές για αναγνώριση των θέσεων των Τούρκων στην περιοχή μας. Αυτές λοιπόν οι αναγνωριστικές ομάδες ενήργησαν ως εξής:

Η αναγνώριση της ημιλαρχίας της IIης Μεραρχίας από τη Βέροια, κινήθηκε για αναγνώριση της γέφυρας του Νησελίου και διέκρινε έξω από το χωριό Λουτρό εχθρική περίπολο. Επομένως δυτικά του Γηδά υπήρχε μία τουρκική περίπολος.

Η αναγνώριση της IIIης ημιλαρχίας και η αναφορά της λοιπόν από την Ρέσαινη (ή Ρέσινα, το σημερινό Βρυσάκι) έχει ως εξής:

"Ημιλαρχία Παπαφλέσσας, ... ώρα 8.35 πρωίας. Εκ πληροφοριών τα χωριά Σχοινά - Γιδάς είναι ελεύθερα εχθρού. Περίπολοι ιππικού ανεφάνησαν υποχωρήσασαι ...". Η αναφορά όμως αυτή ξεκαθαρίζει από την αρχή, ότι βασίζεται σε πληροφορίες, που συνέλαξαν οι ανιχνευτές και όχι σε επιτόπια αντίληψή τους.

Η αναγνώριση της Iης Μεραρχίας έφθασε στη σιδερένια γέφυρα του Αλιάκμονα στο Νησέλι και τη βρήκε σε σχετικά καλή κατάσταση. Υπήρχε μόνο ένα μικρό ρήγμα από ανατίναξη, που μπορούσε να επισκευασθεί εύκολα. Πέρα από τη γέφυρα, η αναγνώριση διέκρινε εχθρικό τμήμα και δεν προχώρησε, επειδή δεν είχε κατορθώσει να συνδεθεί με την VIIη Μεραρχία. Η αναφορά της λοιπόν από τη γέφυρα Νησελίου αναφέρει μεταξύ άλλων και τα εξής: "Ημιλαρχία Πετρουνιάς, Νησέλι, ώρα 8.35 πρωινή: "Ευρίσκομαι επί της μεγάλης σιδηράς γέφυρας, την οποία χθες ο εχθρός επεχείρησε να καταστρέψει. ... Εις το έμπροσθεν της γεφύρας χωρίον Γιδά εθεάθησαν περί τους δέκα ιππείς εχθρού. Ημέτερος Στρατός ουδαμού ανεφάνη". Συνεπώς διαπιστώθηκε η ύπαρξη δεκαμελούς έφιππης τουρκικής περιπόλου νοτίως του Γηδά, στις 8.35 η ώρα.

Ακόμη μνημονεύεται, ότι την ίδια μέρα (17-10-1912) ο Θεοχάρης Κούγκας - πρώην Μακεδονομάχος οπλαρχηγός - οδήγησε μία ομάδα ανιχνευτών από τη Βέροια στο Γηδά και στη συνέχεια μέχρι τον Καρά Ασμάκ (σημερινό ποταμό Λουδία) για να αναγνωρίσουν την ταχύτητα υποχώρησης του τουρκικού στρατού και να εκτιμήσουν το πού συγκεντρώνεται ο κύριος όγκος του.

Στο Γενικό Επιτελείο του Στρατού οι πληροφορίες για τον εχθρό ήταν, ότι αυτός αποσύρθηκε πίσω από τον Λουδία ποταμό (Καρά Ασμάκ), περί το Κερτζαλάρ (σημερινό Άδενδρο), αποτελούμενος από 20.000 περίπου

στρατιώτες, συμπεριλαμβανόμενων και αυτών που υποχώρησαν μπροστά στην VII Μεραρχία, που ερχόταν από την Κατερίνη.

Με βάση αυτές τις πληροφορίες και εκτιμήσεις, το μεγαλύτερο μέρος της Ελληνικής Στρατιάς στράφηκε προς τα Γιαννιτσά, δυτικά της λίμνης και άφησε στον κάμπο την VII Μεραρχία και την Ταξιαρχία Ιππικού. Δεν ακολούθησε ολόκληρη η Στρατιά τη συντομότερη οδό Βέροιας - Λουδία ποταμού - Θεσσαλονίκης, για να αποφύγει την πιθανότητα να δώσει κύρια μάχη στην περιοχή των ελωδών εκτάσεων γύρω από τον ποταμό Λουδία (Καρά Ασμάκ).

Το Γενικό Στρατηγείο, στις δέκα η ώρα το πρωί της 17ης Οκτωβρίου 1912, εξέδωσε διαταγή προελάσεως, με την οποία διέταξε το ανεξάρτητο ευζωνικό απόσπασμα Κωνσταντινόπουλου, το οποίο ενίσχυσε και με ιππείς της ημιλαρχίας της, να κατευθυνθεί στον Λουτρό, να καταλάβει τη γέφυρα Νησελίου και να συνδεθεί με την VIIη Μεραρχία. Το απόσπασμα αυτό ξεκίνησε από τον Άμμο, περίπου στις 4 η ώρα το απόγευμα και, μέσω της Μέσης, της Κουλούρας και της Ραφομανίκης, έφθασε στις οκτώμισι η ώρα στο Λουτρό, όπου και διανυκτέρευσε, χωρίς να καταλάβει την γέφυρα Νησελίου, ούτε να συνδεθεί με την VIIη Μεραρχία.

Πρόσθετα, το Στρατηγείο, στις τρεις το απόγευμα, έστειλε το ακόλουθο τηλεγράφημα προς την εβδόμη Μεραρχία:

"Αριθ. 551

VII Μεραρχίαν

... Κατά τας οδηγίας ταύτας θέλετε εξακολουθήσει την πορείαν υμών προς Αλιάκμονα του οποίου να εξασφαλίσετε την διάβασιν. Ήδη πληροφορώ υμάς ότι η παρά το Νησέλι (νοτ. Γιδά) σιδηρά γέφυρα επί του Αλιάκμονος (μη σημειουμένη επί του χάρτου) εγκατελείφθη υπό του εχθρού, όστις επέφερεν εις αυτήν μικράν ζημίαν ευκόλως διορθουμένην. Τα χωρία Γιδά και Σχοινά κενά εχθρού όστις φαίνεται ότι απεσύρθη όπισθεν του Καρά - Ασμάκι παρά το Κιρτζαλάρ (Αδενδρον). Συνεπώς εξακολουθήσατε την πορείαν σας προς Νησέλι, καταλάβατε την γέφυραν και εξασφαλίσατε την διάβασιν της Μεραρχίας. Το απόσπασμα Κωνσταντινοπούλου απόψε σταθμεύει εις Λουτρόν και θα προσπαθήσει να συνδεθή μεθ' υμών ..."

Βέροια 17-X-12 ώρα 3 εσπέρας. Κωνσταντίνος."

Η αναφορά, του Γηδά ως "κενού εχθρού" δεν σημαίνει, βέβαια, ότι κατείχετο ταυτόχρονα από τον ελληνικό στρατό. Απεναντίας, το Στρατηγείο ζητούσε από την εβδόμη Μεραρχία, να προβεί σε καταληπτική ενέργεια, προς τη γέφυρα του Νησελίου και φυσικά προς τον Γηδά και το Σχοινά. Αλλά η VIIη Μεραρχία, μέχρι τις τέσσερις η ώρα το απόγευμα, κατόρθωσε να φθάσει μόνο μέχρι το Αιγίνιο, όπου και στρατοπέδευσε.

Όμως η τρίτη φάλαγγα της VIIης Μεραρχίας, αποτελούμενη από το 8ο Τάγμα Ευζώνων και έναν λόχο προσκόπων, με επικεφαλής τον Κ. Μαζαράκη, προωθήθηκε μέχρι τη Μονή της Σφήνιστας, ενώ ένα προπορευόμενο μικρότερο τμήμα της 60 ανδρών είχε ήδη προχωρήσει μέχρι την Ξεχασμένη. Αυτό το προωθημένο τμήμα (το οποίο αποτελούνταν από πρώην μακεδονομάχους), αφού ενισχύθηκε από ανιχνευτές των αναγνωρίσεων της Ιης και ΙΙης ημιλαρχίας και από ντόπιους χωρικούς, κατέλαβε τη γέφυρα Νησελίου. Αλλά η τουρκική δύναμη, που ως τότε περιπολούσε νοτίως του Γηδά, ενισχυμένη προφανώς και από το αντίστοιχο τμήμα, που περιπολούσε έξω από τον Λουτρό, προσπάθησε να αποκτήσει πάλι τον έλεγχο της γέφυρας, για να την ανατινάξει ολοσχερώς. Έτσι από την μία η ώρα το μεσημέρι της 17ης Οκτωβρίου, το ελληνικό σώμα διεξήγαγε τετράωρη μάχη, μπροστά (βόρεια) από την γέφυρα. Στις 5 η ώρα το απόγευμα οι Τούρκοι υποχώρησαν και καταδιώχθηκαν μέχρι το Λιανοβέργι, οπότε, λόγω του σκότους, το τμήμα των Προσκόπων

επανήλθε στη γέφυρα και ασχολήθηκε όλη τη νύχτα με την πρόχειρη επισκευή της. Έτσι, οι μεν κάτοικοι του Νησελίου αισθάνονταν ήδη την ισχυρή παρουσία του ελληνικού στρατού, οι δε Γηδιώτες, στην απέναντι όχθη, ήσαν γεμάτοι απορία για την έκβαση της τετράωρης μάχης, ανυπομονώντας να δουν τα απελευθερωτικά στρατεύματα να μπαίνουν και στο δικό τους χωριό.

Τέλος η VII Μεραρχία απάντησε στο Στρατηγείο ως εξής:

"Αριθ. 552

Λιβάνοβον (Αιγίνειον) 17-X-12 ώρα 6 μ.μ. Γεν. Στρατηγείον.

... Διετάχθη κατάληψις από μεσημβρίας γεφύρας Μέγα Νησέλι και πόρου Μυλοβός (Μεγάλη Γέφυρα). Αύριο προτίθεται διαβώ Αλιάκμονα εις Νησέλι και εξασφαλίσω δίοδον.

VII Μεραρχία Κλεομένης".

Στο σημείο αυτό πρέπει να παραθέσω ότι τη νύχτα της 17<sup>ης</sup> Οκτωβρίου πιο κοντά στο Γιδά διανοκτέρευσε η μεν VII Μερ. (Σχης Κλεομένου) στις θέσεις Νησέλι - Λιμπάνοβο, το δε απόσπασμα Κωνσταντινόπουλου έφθασε νύχτα στο Λουτρό, και φυσικά ουδείς μέσα στο Γιδά.

Το ίδιο βράδυ, η τρίτη φάλαγγα της VIIης Μεραρχίας (8ο Τάγμα Ευζώνων και Σώμα - λόχος προσκόπων), με επικεφαλής τον Κ. Μαζαράκη, διανοκτέρευε στη Μονή της Σφήνιτσας. Όταν έμαθε για τη συμπλοκή στο Νησέλι, πήρε διαταγή να σπεύσει για ενίσχυσή τους.

Στις τέσσερις και είκοσι το πρωί της 18ης πλέον Οκτωβρίου ξεκίνησαν για τη γέφυρα. Μετά από δίωρη πορεία συναντήθηκαν με τους άλλους προσκόπους, που κρατούσαν τη γέφυρα στο Νησέλι και μαζί τους συνέχισαν την προέλαση με κατεύθυνση προς το Γιδά.

Χωρίς να συναντήσουν εχθρική αντίσταση εισήλθαν αυτοί ως ελευθερωτές στο Γιδά. Ήταν Πέμπτη, 18 Οκτωβρίου 1912, με το παλιό ημερολόγιο, ώρα 9 το πρωί.

Όλα αυτά επιβεβαιώνονται από το ακόλουθο τηλεγράφημα:

"Αριθ. 564

Λιμπάνοβον (Αιγίνειον) 18-X-12 ώρα 9 πμ Γεν. Στρατηγείον.

Γέφυρα Νησέλι κατελήφθη παρά 8ου Ευζωνικού Τάγματος και Σώματος Μαζαράκη χθες τετάρτην μμ εσπέρας κατά πληροφορίας Ευζωνικού Τούρκοι απεσύρθησαν πέρα Καρασμάκι (Λουδίας) αποπειραθέντες να ανατινάξωσι γέφυραν ής έν τμήμα εκ δοκών ξυλίνων κατέστρεψαν. Διετάχθη λόχος επισκευάση ταχέως γέφυραν. Μεραρχία προχώρησε πέραν Αλιάκμονος προς κατάληψιν επικαίρου θέσεως.

VII Μεραρχία Κλεομένης."

Το τηλεγράφημα αυτό μας γνωρίζει τον επίλογο της προώθησης της 7ης Μεραρχίας μέχρι τον Γιδά, διότι η αναφερόμενη "επίκαιρος θέσις", της οποίας προανήγγειλε την κατάληψη, δεν είναι άλλη από το χωριό Γιδάς (που βρίσκεται δύομιση χιλιόμετρα βορείως της γέφυρας). Τούτη λοιπόν η κατάληψη αναφέρεται μόνο στις 18 Οκτωβρίου 1912, ημέρα Πέμπτη. Συνεπώς, ο Γιδάς καταλήφθηκε και απελευθερώθηκε από την 7η Μεραρχία, στις 18-10-1912, όπως ακριβώς αναφέρει η στρατιωτική βιβλιογραφία και όπως επιβεβαιώνει το σχετικό υπ' αρ. πρωτ. 205.37/25/593772/22-11-1988 έγγραφο του ΓΕΣ/ΔΙΣ/5ο Γραφείο, το οποίο επίσης αναφέρει ξεκάθαρα: "... η Αλεξάνδρεια (Γιδά) απελευθερώθηκε από την VII Μεραρχία στις 18 Οκτ. 1912. ...".

Για την είσοδο του ελληνικού στρατού στο Γιδά, παλιός κάτοικος μου αφηγήθηκε ότι: "Ο Στρατός ήρθε στο Γιδά από τον δρόμο του Νησελίου. Στην αρχή ήρθαν λίγες ομάδες τσολιάδες. Ήταν ένα τάγμα Μηχανικού υπό τον Ελευθέριο Μαυρογένη. Οι κάτοικοι του χωριού έκαναν σαν τρελοί από τη χαρά τους, βλέποντας τους Έλληνες στρατιώτες. Αμέσως άρχισαν

να χτυπάνε την καμπάνα της εκκλησίας, όπου έγινε αυθόρμητη δοξολογία. Μετά τη δοξολογία συγκεντρώθηκαν όλοι στον χώρο της παλιάς αγοράς (μπροστά στον ανοικτό χώρο του σημερινού ξενοδοχείου "Δωδώνη"), κατέβασαν την τουρκική ημισέληνο, που ήταν στημένη πάνω σε ξύλινο υπόστεγο και, ζητωκραυγάζοντας για την λευτεριά τους, ξέσκισαν και ποδοπατούσαν τα φέσια, που ήταν υποχρεωμένοι να φοράνε μέχρι τότε. Στο τέλος, γλέντησαν όλοι μαζί, χορεύοντας πάνω στα ξεσκισμένα φέσια.

Ο ιερέας Παπαντώνης οδήγησε τον Ελευθέριο Μαυρογένη στο κονάκι στις αποθήκες του μπέη, για να πάρουν τα αποθηκευμένα δημητριακά. Το σιτάρι, που πήραν από τις αποθήκες, το μοίρασαν στις οικογένειες του χωριού, ενώ άλλες ποσότητες τις άλεσαν αμέσως κι έδωσαν το αλεύρι στις γυναίκες, με την εντολή να ζυμώσουν ψωμιά για τον στρατό. Ο Μαυρογένης το βράδυ έμεινε στο άδειο κονάκι του μπέη."

Το Γενικό Στρατηγείο μη γνωρίζοντας ακόμη αυτή την ενέργεια των προφυλακών της εβδόμης μεραρχίας διατάζει στις 11 παρά τέταρτο τα ακόλουθα:

"Αριθ. 563

Οδηγία για την VII Μεραρχία και το απόσπασμα Κωνσταντινοπούλου. 1) ... Προτίθεται να επιτεθώ εκ βορρά μεθαύριον εναντίον του όπισθεν του Καρά Ασμάκι (Λουδίας) εχθρού. 2) Η VII Μεραρχία θα διαβή σήμερα τον Αλιάκμονα και καταλαμβάνουσα την περιοχήν Καψοχώρα - Γέφυρα Νησέλι θα ασφαλίση το δεξιόν πλευρόν της στρατιάς από τυχόν εχθρικής προχωρήσεως νοτίως των ελών των Γιαννιτσών. ... 3) Η VII Μεραρχία θα εγκαταστήσει σήμερα οπτικόν τηλεγραφικόν σταθμόν προς συνεννόησιν μετά του εις τον σιδηρ. σταθμόν Ναούσης εγκαθισταμένου από της 5ης μμ σταθμού του Γενικού Στρατηγείου. Επίσης θ' αναφέρη αν αι τηλεγραφικαί μηχαναί σταθμού Καψοχωρας - Γιδά παρέμειναν ώστε ν' αποκατασταθεί τηλεγραφική συγκοινωνία μετά του σιδ. σταθμού Ναούσης ...

Βέροια 18-X-12, ώρα 10.45 πρωίας Κωνσταντίνος."

Μόνο στις 18 Οκτωβρίου, λοιπόν, δίνεται διαταγή για κατάληψη του Γηδά, που ήταν ήδη από 17-10-1912 κανονικά αναγνωρισμένος ως "κενός εχθρού", αλλά περιστασιακά εμφανίζονταν γύρω από αυτόν (ή ίσως και εντός αυτού) εχθρικές περίπολοι.

Την ίδια μέρα μετακινήθηκαν από το Νησέλι στο Γηδά αρκετά τμήματα Ευζώνων της VIIης Μεραρχίας και στρατοπέδευσαν στην τοποθεσία "Αλώνια" (στο σημερινό "Πανόραμα"), οπότε όλος ο όγκος της VIIης Μεραρχίας, με επικεφαλής τον Σχη Κλεομένους, βρισκόταν εγκατεστημένος στο Γηδά.

Στις 18 Οκτωβρίου 1912 λοιπόν εξαλείφθηκαν τα σύμβολα της Τουρκικής κυριαρχίας και κυμάτισε, για πρώτη φορά, η ελληνική σημαία στο Γηδά, οι κάτοικοι αισθάνθηκαν πλέον ασφαλείς και άρχισαν να μεταφέρουν τις οικογένειές τους, από τις κρυψώνες τους στο Βάλτο.

Το απόγευμα της 18ης Οκτωβρίου, στη διαταγή προελάσεως για μετακίνηση του κυρίου όγκου της Στρατιάς από τη Βέροια προς τα Γιαννιτσά, αναφερόταν, μεταξύ άλλων, και τα εξής:

"Αριθ. 566

Διαταγή Στρατιάς δια την 19ην Οκτωβρίου

... 4) Η VIIη Μεραρχία να παραμείνει εις τας παρά το Γιδά θέσεις αυτής καλύπτουσα το δεξιόν της στρατιάς και την Βέροια από πάσης εκ Κιρτζαλάρ εχθρικής επιχειρήσεως. Να αποστείλη πυκνάς αναγνωρίσεις ιππικού και πεζικού προς τας γεφύρας του Καρά Ασμάκι. 5) Το απόσπασμα Κωνσταντινοπούλου καθιστάμενον ανεξάρτητον να μεταβή εις Τσινάφορον. 6) Η Ταξιαρχία του Ιππικού να μεταβή εις Ρέσιανην ..."

Σιδ. Σταθμός Ναούσης 18-X-12, ώρα 6 εσπέρας. Κωνσταντίνος."



Στις 19 Οκτωβρίου 1912 μεταφέρθηκε και εγκαταστάθηκε στον σιδηροδρομικό σταθμό του Γιδά επιτελείο της Στρατιάς, που αποτελούνταν - κατά την μαρτυρία αυτοπτών κατοίκων - από τον βασιλιά Γεώργιο Α΄, τον Δούσμανη, τον Καλλίστη, τον Ιωάννη Μεταξά κ.ά. Στο καμπαναριό της εκκλησίας της Παναγίας τοποθέτησαν οπτικό τηλέγραφο, με τον οποίο, την επόμενη ημέρα, προσπαθούσαν να πάρουν πληροφορίες, για τη μάχη, που γινόταν στην άλλη πλευρά της λίμνης.

Η VII Μερ. ευρισκόμενη στο Γιδά δεν μετακινήθηκε καθόλου στις 19 Οκτωβρίου, αλλά, αφού έστειλε αποσπάσματα μέχρι το Σχοινά και το Νεοχώρι, εξασφάλιζε την Στρατιάν από κατευθύνσεως Καρά Ασμάκ, κατέχουσα την γραμμή Παλιοχώρι - Λιανοβέργι - Κορυφή.

Το απόσπασμα Κωνσταντινόπουλου (2ο και 6ο τάγματα ευζώνων), αφού ξεκίνησε στις 9 το πρωί της 19 Οκτωβρίου πορεύθηκε από το Λουτρό προς Παλιοχώρι, Μικρό και Μεγάλο Αλάμπορο και Τσινάφορο.

Η Ταξιαρχία του ιππικού ξεκίνησε το πρωί της 19 Οκτωβρίου από Βέροια και το μεσημέρι έφθασε στη Ρέσιανη και μετά στο Γιδά, όπου διανυκτέρευσε, διότι οι αναγνωρίσεις της δεν μπόρεσαν να διέλθουν τον Καρά Ασμάκ. Στο Γιδά τις πρωινές ώρες της 20ής Οκτ. έλαβε γνώση από την VII Μερ. της σχετικής διαταγής του Γ. Στρατηγείου.

Μετά τις κινήσεις των στρατευμάτων, που προαναφέραμε και παρ' όλο που χάθηκε πολύτιμος χρόνος, όλα ήταν έτοιμα για να εξαπολυθεί η επίθεση, που είχε σαν σκοπό την κατάληψη των γεφυρών του Λουδία και την προέλαση προς τον Αξίο και την Θεσσαλονίκη.

Στις 20-10-1912 έγινε η μάχη στο Καρά Ασμάκ, ενώ ο κύριος όγκος του ελληνικού στρατού διεξήγαγε τη νικηφόρα μάχη των Γιαννιτσών και προχώρησε προς τη Θεσσαλονίκη.

Το απόγευμα της 26<sup>ης</sup> Οκτωβρίου ο Χασάν Ταζίν Πασάς παρέδωσε τη Θεσσαλονίκη στον Ελληνικό Στρατό με συμφωνία που υπογράφηκε στο Τόψιν.

Ο Κωνσταντίνος τηλεγράφησε τότε τα εξής στον βασιλιά Γεώργιο, ο οποίος βρισκόταν στο Γιδά και στον πρωθυπουργό Βενιζέλο:

«Α.Μ. Βασιλέα, εις Γιδά και Πρωθυπουργόν, Αθήνας

... περί την 4.30 ώραν εσπέρας, ... ο Αρχηγός των Τουρκικών Στρατευμάτων Ταζίν Πασάς, μοί έστειλε δι' Αξιωματικού του επιστολήν, δηλών μοι, ότι δέχεται τους περί καταθέσεως των όπλων του Στρατού του και παραδόσεως της Θεσσαλονίκης όρους μου. ...». (Γκλαβέρης 1998, σ. 212).

Σας ευχαριστώ που με ακούσατε.-

Αλεξάνδρεια 18-10-2008

ΓΙΑΝΝΗΣ Δ. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

Δικηγόρος

